

วอลแตร์และรุสโซ : เพื่อนรักเพื่อนแค้น

อุบลวรรณ โชติวิสิทธิ์¹

บทคัดย่อ

วอลแตร์และรุสโซเป็นนักเขียน นักปรัชญาผู้ยิ่งใหญ่ของประเทศฝรั่งเศส ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ในตอนแรกทั้งสองมีความสัมพันธ์กันฉันมิตรแต่ในภายหลังตัดสัมพันธ์กัน และกลายเป็นศัตรูคู่แค้น เนื่องจากอุปนิสัยที่เข้ากันไม่ได้เลยและความแตกต่างกันในแนวคิดด้านศาสนา การเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม แต่อย่างไรก็ตามทั้งสองก็มีความคิดคล้ายกันพอสมควรในด้านเหล่านี้เช่นกัน และทั้งสองมีจุดมุ่งหมายเดียวกันคือต่างฝ่ายต่างต่อสู้ตามวิถีทางของตนเพื่อให้เกิดความยุติธรรม และสันติธรรมในสังคม

คำสำคัญ : ศตวรรษที่ 18 แห่งฝรั่งเศส วอลแตร์ รุสโซ นักคิด นักเขียน นักปรัชญา

ความยุติธรรมและสันติธรรมในสังคม

---

¹Docteur de 3^e cycle en lettres modernes ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ภาควิชาภาษาตะวันตก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

Voltaire and Rousseau : Brotherly Enemies

Ubonwan Chotivisit¹

Abstract

Voltaire and Rousseau were two of the greatest writers, thinkers and philosophers of the Age of the Enlightenment (the eighteenth century) in France. At the beginning of their relationship, they were on good terms, but, because of their incompatible characters and their differences in their religious, political, economic, social and cultural thinking, they later broke off their relationship. However, despite their conflicts, they do have some ideological and intellectual beliefs in common. And they both, especially Voltaire, tried all their lives, each in his own way, to bring about justice and tolerance to society.

Key Words : Eighteenth-century France, Voltaire, Rousseau, writers, thinkers, philosophers, just and tolerant society.

---

¹Docteur de 3^e cycle en lettres modernes; Department of Western Languages, Faculty of Humanities and Social Sciences, Prince of Songkla University

วอลแตร์และรุสโซ เพื่อนรักเพื่อนแค้น

อุบลวรรณ โชติวิสิทธิ์

คงไม่มีผู้ใดปฏิเสธได้ว่า วอลแตร์และรุสโซเป็นสองนักเขียน นักปรัชญาผู้ยิ่งใหญ่ของฝรั่งเศสในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ดังนั้นย่อมเป็นสิ่งที่น่าสนใจที่จะได้รู้จักบุคคลทั้งสองนี้บ้างไม่มากนักน้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเป็นเพื่อนรักเพื่อนแค้น ที่เชื่อมโยงกับความคล้ายคลึงและความแตกต่างของนักปรัชญาทั้งสอง บทความนี้จะแบ่งการศึกษาออกเป็นสามช่วงคือ สัมพันธภาพระหว่างวอลแตร์และรุสโซ ความคล้ายคลึงและความแตกต่างด้านแนวคิด และความคล้ายคลึงและความแตกต่างด้านอุปนิสัยของนักปรัชญาที่มีชื่อเสียงทั้งสอง

สัมพันธภาพระหว่างวอลแตร์และรุสโซ

ความสัมพันธ์ระหว่างวอลแตร์และรุสโซเป็นความสัมพันธ์กันทางจดหมายมากกว่าที่จะเป็นความสัมพันธ์แบบเพื่อน ทั้งสองรู้จักกันทางจดหมาย (6 ฉบับจากรุสโซและ 5 ฉบับจากวอลแตร์) คนทั้งสองได้พบกันหนเดียวเท่านั้นในปี ค.ศ.1750 ที่บ้านของ Madame de Graffigny และการพบครั้งนั้นก็ไม่ได้มีผลอะไรที่น่าสนใจตามมา

ในการติดต่อกันระหว่างสองคนนี้รุสโซเป็นผู้เริ่มด้วยจดหมายลงวันที่ 11 ธันวาคม 1745¹ แต่แล้วรุสโซก็เป็นผู้ตัดสัมพันธ์กับวอลแตร์ด้วยจดหมายฉบับสุดท้ายลงวันที่ 17 มิถุนายน ค.ศ.1760 แม้ว่ารุสโซจะเริ่มเขียนถึงวอลแตร์ในปี 1745 แต่เขาได้รู้จักชื่อเสียงและงานเขียนของวอลแตร์แล้วตั้งแต่ปี ค.ศ. 1730 เมื่อรุสโซอายุได้ 18 ปี เขาได้อ่าน *La*

*Henriade*² ของวอลแตร์และเขาก็ถือว่าวอลแตร์เป็นอาจารย์สำหรับการเขียนวรรณกรรมของเขา หลังจากนั้นเขาก็ติดตามอ่านงานทุกชิ้นของวอลแตร์และเมื่อเขาได้อ่าน *Lettres philosophiques* แล้ว ก็ใฝ่ฝันที่จะเขียนภาษาที่สละสลวยแบบวอลแตร์ จึงอาจกล่าวได้ว่างานเขียนของวอลแตร์เป็นแรงบันดาลใจให้รุสโซอยากเป็นนักเขียน ในปีค.ศ.1737 เมื่อรุสโซได้ดูละครเรื่อง *Alzire* ของวอลแตร์ที่ Grenoble และรู้สึกซาบซึ้งมากจนถึงกับทลายใจไม่ออก เขาถึงกับปักใจเชื่อว่าวอลแตร์เป็นบุคคลผู้มีจิตใจงดงาม³ จึงสามารถเขียนละครได้กินใจถึงเพียงนี้และอีกสองปีต่อมารุสโซก็เขียนคำประพันธ์ชื่อ *Le Verger de Madame de Warens* (1739) ยกย่องว่าวอลแตร์เป็น "บุคคลที่น่าประทับใจ" ("touchant Voltaire")⁴

คงไม่ผิดหากจะพูดว่ารุสโซในตอนนั้นบูชาวอลแตร์อย่างเหลือเกิน ภาพของวอลแตร์ดีพร้อม แต่ภาพนั้นเริ่มมีตำหนิต่าง ๆ ในปีค.ศ.1750 ในงานเขียนชิ้นแรกของรุสโซ *Discours sur les sciences et les arts* เขาตำหนิวอลแตร์โดยเรียกวอลแตร์ว่า "Célèbre Arouet" แล้วก็แสดงความเห็นต่อไปว่าเพื่อเอาใจผู้อ่านบางประเภทแล้ว วอลแตร์ก็ยอมสละลีลาการเขียนที่ยิ่งใหญ่ ต่อมาในปีค.ศ.1754 รุสโซก็แสดงความกลัววิหิตพลในทางที่ไม่ดีของวอลแตร์ต่อเมืองเจนีวา เกรงว่าเจนีวาจะไม่สงบเมื่อรู้ว่าวอลแตร์กำลังจะไปอยู่ที่นั่น ในปีค.ศ.1755 วอลแตร์ได้เขียนล้อเลียนความคิดของรุสโซเกี่ยวกับคุณความดีของคนป่า (*le bon sauvage*) ซึ่งรุสโซได้กล่าวไว้ในงานเขียนชิ้นที่สองของเขาชื่อ *Discours sur l' origine et les*

fondements de l'inégalité parmi les hommes และวอลแตร์ได้ปกป้องความดีของศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ซึ่งรูสโซได้กล่าวโทษไว้ใน **Discours I** รูสโซไม่ได้แสดงความไม่พอใจหรือความกลัววอลแตร์ ในจดหมายถึงวอลแตร์ลงวันที่ 7 กันยายน ค.ศ.1755 ต่อมาในวันที่ 18 สิงหาคม ค.ศ.1756 รูสโซได้เขียนถึงวอลแตร์เพื่อปกป้องพระผู้เป็นเจ้า (La Providence) ซึ่งวอลแตร์ได้โจมตีในความอยุติธรรม และความไม่เป็นระเบียบของพระองค์ใน **Poème sur le désastre de Lisbonne** จดหมายฉบับนี้มีชื่อว่า *Lettre sur la Providence* (ลงวันที่ 18 สิงหาคม 1756) ในจดหมายที่รูสโซและวอลแตร์ได้ตอบกันตั้งแต่ปี 1745-1756 นั้น ทั้งสองฝ่ายก็สุภาพต่อกันโดยเฉพาะรูสโซสุภาพและถ่อมตัวมากเพราะขณะนั้นค.ศ.1745 วอลแตร์เป็นนักเขียนบทละครที่มีชื่อเสียงมากแล้ว รูสโซไม่เคยแสดงความไม่พอใจวอลแตร์ แม้จะเห็นแล้วว่าเขากับวอลแตร์มีความคิดต่างกัน แต่เท่าที่แสดงในจดหมายเขาก็รู้สึกวอลแตร์เป็นนักปราชญ์ที่ยอมรับฟังความคิดเห็นที่ขัดแย้งกับความคิดเห็นของตน เพราะฉะนั้นความสัมพันธ์ของทั้งสองก็น่าจะดำเนินไปด้วยดี แต่แล้ววันที่ 17 มิถุนายน ค.ศ.1760 รูสโซก็เขียนจดหมายถึงวอลแตร์ว่าเขาเกลียดวอลแตร์และไม่ยอมเป็นมิตรด้วยอีกต่อไป

วอลแตร์รู้สึกงงมากเมื่อได้รับจดหมายแต่ไม่ได้ถือเป็นเรื่องจริงจัง เขากลับคิดว่ารูสโซเป็นบ้าไปมากกว่า ประกอบกับในตอนนั้นได้มีข่าวลือว่ารูสโซสติไม่ดี จดหมายของรูสโซลงวันที่ 17 มิถุนายนนี้ไม่ได้ทำให้วอลแตร์โกรธรูสโซอย่างมากมายถึงขนาดตัดสัมพันธ์ทั้ง ๆ ที่วอลแตร์เริ่มไม่พอใจรูสโซมาตั้งแต่ปีค.ศ.1756 แล้ว เมื่อรูสโซเขียนไว้ใน **Discours II** ว่าทรัพย์สินที่ดินเป็นบ่อเกิดแห่งความชั่วแต่วอลแตร์ไม่ได้แสดงความโกรธแต่อย่างใด ตรงกันข้ามใน

จดหมายของวอลแตร์ถึงรูสโซลงวันที่ 12 กันยายน ค.ศ.1756 กลับเป็นจดหมายที่แสดงไมตรีจิตมาก เขาเรียกรูสโซว่า “Mon cher philosophe” อย่างไรก็ตามก็มีหลักฐานที่แสดงว่าวอลแตร์เขียนแสดงความโกรธไว้ในหนังสือ **Discours II** ฉบับส่วนตัวของเขาเองว่าความคิดของรูสโซเป็น“ปรัชญาของคนขี้เรื้อน” (la philosophie d'un gueux)⁵ วอลแตร์ในตอนนั้นเริ่มนิยมความสามารถของรูสโซและหวังเป็นอย่างมากว่ารูสโซจะเป็นพวกนักปรัชญาหรือ “le petit troupeau”⁶ ผู้จะนำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่สังคม วอลแตร์พร้อมที่จะล้มความขัดแย้งเล็ก ๆ น้อย ๆ เพื่อสังคมส่วนใหญ่ และแม้รูสโซจะเขียนคำแนะความคิดของเขาเกี่ยวกับพระเจ้าไว้ใน *Lettre sur la Providence* ก็ไม่ได้ทำให้วอลแตร์โกรธรูสโซแต่อย่างใด เพียงแต่เขียนล้อความคิดของรูสโซเกี่ยวกับเรื่องวิญญาณนอมตะในจดหมายถึงเพื่อนชื่อ d’Alembert ลงวันที่ 29 สิงหาคม ค.ศ.1757 ว่ารูสโซคงจะ “เพี้ยน ๆ” (maladie du cerveau) เท่านั้น ความนิยมของวอลแตร์ที่มีต่อรูสโซเริ่มเสื่อมลงอย่างเห็นได้ชัดเมื่อรูสโซทะเลาะกับเพื่อนนักปรัชญาที่ทำสารานุกรมด้วยกันคือ Diderot, Madame d’Epinay, Grimm และ d’Alembert ใน ค.ศ.1757-1758 วอลแตร์แสดงความสงสัยและผิดหวังในความเป็นปราชญ์ของรูสโซ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อรูสโซเขียนจดหมายเปิดผนึก **Lettre à d’Alembert sur les Spectacles** ในค.ศ.1758 เพื่อโจมตี d’Alembert ที่เขียนยกย่องการละคร นับแต่นั้นไปวอลแตร์ผู้รักละครเป็นชีวิตจิตใจก็ไม่ยุ่งปากกาอีกแล้ว คำประณามรูสโซพรั่งพรูออกมาไม่หยุด ในจดหมายที่เขียนถึงเพื่อน ๆ เขาเรียกรูสโซว่า “Diogène” “สุนัขของดีโอเจน” หรือไม่ก็ “ไอ้บ้า” วอลแตร์ถือว่าการที่รูสโซโจมตีการละครนั้นรูสโซไม่ได้โจมตีเฉพาะ d’Alembert แต่โจมตีกลุ่มนักปรัชญาทั้งกลุ่ม ถือได้ว่า

เป็นการล่วงเกินสิ่งศักดิ์สิทธิ์⁷ เพราะวอลแตร์ถือว่ากลุ่มนักปรัชญาเป็นกลุ่มศักดิ์สิทธิ์⁸ และเห็นว่าการไปเข้ากับพวกพระซึ่งเป็นปฏิปักษ์ต่อการละครเป็นอย่างมากเป็นการทรยศต่อกลุ่มนักปรัชญา นอกจากนี้สำหรับวอลแตร์และนักปรัชญาแล้ว การปกป้องการละครและนักแสดงก็เป็นรูปแบบหนึ่งของการต่อต้านศาสนจักรด้วย⁹

Lettrier à d'Alembert ของรุสโซ่มีผลทำให้กิจกรรมละครของวอลแตร์ที่คฤหาสน์ Tournay ต้องหยุดลงในปลายปีค.ศ.1760 วอลแตร์ประกาศไม่ยกโทษให้รุสโซ่เป็นอันขาด เขาเขียนบอก d'Alembert ว่า ไม่ชอบทั้งผลงานและบุคลิกของรุสโซ่¹⁰ รุสโซ่เองก็ได้เขียนถึงวอลแตร์ในทำนองเดียวกันในจดหมายลงวันที่ 17 มิถุนายน ค.ศ.1760 ว่าเขาเกลียดวอลแตร์¹¹ อย่างไม่รู้ก็ตามวอลแตร์ก็ยังไม่ได้ถือว่ารุสโซ่เป็นศัตรูของเขาเพราะระหว่างค.ศ.1762-1763 เมื่อหนังสือเรื่อง *Émile* ของรุสโซ่ถูกสั่งห้ามและรุสโซ่ถูกออกหมายจับ วอลแตร์ก็ยังแสดงความเห็นอกเห็นใจรุสโซ่และยังพูดว่าพร้อมที่จะยกโทษให้ด้วย แต่รุสโซ่กลับเห็นว่าวอลแตร์เล่นละครเป็น "habile comédien" ไม่มีความจริงใจ

เหตุการณ์ที่ทำให้ทั้งวอลแตร์และรุสโซ่โกรธเกลียดซึ่งกันและกันจนถึงที่สุดก็คือการที่รุสโซ่เปิดเผยต่อสาธารณชนเมื่อเดือนธันวาคม ค.ศ.1764 ว่า วอลแตร์เป็นผู้เขียน *Sermon de cinquante* เรื่องนี้เป็นอันตรายต่อวอลแตร์มากเพราะในเรื่อง *Sermon*... วอลแตร์เขียนโจมตีพระคัมภีร์ไบเบิลและรากฐานของคริสต์ศาสนา แม้คนจะสงสัยว่าเป็นงานของเขาแต่วอลแตร์ก็ปฏิเสธเรื่อยมาและทางศาสนจักรก็เอาผิดวอลแตร์ไม่ได้ การกระทำครั้งนี้ของรุสโซ่ นับว่าจุดระเบิดความโกรธแค้นที่สุดของวอลแตร์ วอลแตร์เริ่มถือว่ารุสโซ่เป็นศัตรูคู่แค้นของเขาเท่า ๆ

กับ Fréron, Maupertuis และ La Beaumelle ฯลฯ ที่เขาจะต้องบดขยี้ให้แหลกกลาญ วอลแตร์ตั้งสมญานามให้รุสโซ่อย่างเผ็ดร้อนในจดหมายที่เขียนถึงเพื่อน ๆ ว่า "ไอ้คนลวงโลก" "ไอ้คนทรยศ" "ไอ้สัตว์เดียดฉาน" และแค้นแค้นด้วย การเขียนจดหมายเปิดผนึก **Sentiment des Citoyens** ลงวันที่ 27 (เดือนเดียวกัน) ซึ่งให้เห็นว่ารุสโซ่เป็นผู้อุบายคริสต์ศาสนาและเปิดเผยความลับว่ารุสโซ่ทิ้งลูกไว้ที่สถานเด็กกำพร้า ซึ่งก็เป็นความจริงและเป็นสิ่งที่เจ็บแสบที่สุดสำหรับรุสโซ่เพราะเป็นการทำลายภาพลักษณ์คนที่เต็มไปด้วยคุณธรรมของรุสโซ่ ซึ่งเขาได้สร้างไว้ตั้งแต่ปี1761¹² Henri Guillemin ซึ่งเกลียดวอลแตร์อย่างมาก เรียก **Sentiment** ว่าเป็น "un meurtre"¹³ นอกจากนี้วอลแตร์ยังโจมตีรุสโซ่ต่อในผลงานอีก 12 ชิ้นระหว่างค.ศ.1765-1772 ทั้งด้วยวิธีดำเนินโดยตรงและด้วยวิธีเสียดสีล้อเลียน รุสโซ่เองก็ประณามวอลแตร์อย่างรุนแรงพอๆ เขาประกาศย้ำว่าเกลียดวอลแตร์จนสุดหัวใจเพราะวอลแตร์เป็นสาเหตุของความทุกข์ของเขาทั้งหมด เขากล่าวหาวอลแตร์ว่าเป็น "persécuteur" ที่ตามจ้องล้างจ้องผลาญเขาราวกับเสือที่กระหายเลือด

กล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างวอลแตร์และรุสโซ่แตกหักเด็ดขาดนับตั้งแต่ปีค.ศ.1764 เป็นต้นมา และทั้งสองก็ต่างกล่าวถึงกันอย่างเคียดแค้นในจดหมายถึงเพื่อนของตน แต่ดูเหมือนว่าวอลแตร์จะกล่าวถึงรุสโซ่มากกว่าโดยล้อเลียนความคิดต่าง ๆ ของรุสโซ่ทั้งในงานเขียนและจดหมายเป็นระยะ ๆ จนถึงปี 1778 อันเป็นที่วอลแตร์และรุสโซ่ตายจากกันไปทั้งคู่ รุสโซ่นั้นนับตั้งแต่ปี 1774 ดูจะพอใจได้มากกว่า ที่เห็นชัดคือในปี 1776 รุสโซ่กล่าวถึงตัวเองในงานเขียนชื่อ *Les Rêveries du Promeneur Solitaire* ว่ารู้สึกสบายใจไร้กังวลอยู่คนเดียวในโลกนี้¹⁴

Jacob Henri Meister สรุปถึงการทะเลาะกันของวอลแตร์และรูสโซว์ทั้งสองคนเป็นศัตรูคู่แค้นที่ร้ายพอ ๆ กัน¹⁵ ทั้งที่ความจริงแล้วทั้งสองน่าจะร่วมกันต่อสู้ศัตรูคือ พวกบ้าคลั่งศาสนาและพวกที่ขาดขันติธรรมทั้งหลายโดยเฉพาะศาสนจักรมากกว่า แต่นั่นก็เป็นไปไม่ได้เพราะนอกจากความคิดทางปรัชญาที่แตกต่างกันแล้วอารมณ์และอุปนิสัยของทั้งสองคนก็เข้ากันไม่ได้ คนมักจะรู้จักรูสโซว์ว่ามีอารมณ์ร้ายเข้ากับใครไม่ได้ไหน อารมณ์ของวอลแตร์ก็เปลี่ยนแปลงได้เร็วจากชาวเป็นดำภายในวินาทีเดียว นอกจากนี้รูสโซว์ก็มีปัญหาทางจิตใจอย่างมากนับแต่ปี 1762 เขาเกิดภาพหลอนว่านักปรัชญาบางคนรวมทั้งวอลแตร์ช่องสุ่มกันเพื่อจะทำลายเขาและต่อมาก็คิดว่ามีพวกจารบวชคอยสะกดรอยตามอยู่ตลอดเวลา

ความแตกต่างและคล้ายคลึงด้านแนวคิดของวอลแตร์และรูสโซว์

1. แนวคิดด้านศาสนา

1.1 แนวคิดด้านศาสนาที่ต่างกัน

1.1.1 แนวความคิดที่เกี่ยวกับพระเจ้าเป็นเจ้า (La Providence) ความขัดแย้งเริ่มจาก *Poème sur le désastre de Lisbonne* (1756) ของวอลแตร์ วอลแตร์ไม่เชื่อว่าทุกอย่างสวสวรรค์ลิขิตมาอย่างดีอย่างยุติธรรมแล้ว และความคิดที่ว่าทุกอย่างที่พระเจ้าเป็นเจ้ากำหนดมาก็ต้องดีเพราะพระเมตตาของพระเจ้าเป็นเจ้าสมบูรณ์ที่สุด เรื่องนี้วอลแตร์รับไม่ได้เลย เมื่อเห็นผู้คนตายมากมายรวมทั้งเด็กและผู้หญิงเมื่อเกิดแผ่นดินไหวที่ลิสบอนในปีค.ศ.1755 วอลแตร์ตั้งคำถามอย่างขมขื่นและด้วยความโกรธว่าหากพระเจ้ามีพระเมตตาอย่างเปี่ยมล้นจริงแล้ว ความทุกข์มาจากไหนกันเล่า¹⁶

รูสโซว์นั้นทำตัวเป็นผู้ปกป้องพระเจ้า เขาเขียนจดหมายตอบวอลแตร์ลงวันที่ 18 สิงหาคม 1756 (*Lettre sur la Providence*) ว่าความทุกข์ความชั่วร้ายต่าง ๆ ที่เกิดแก่มนุษย์นั้นมาจากมนุษย์เอง ไม่ใช่จากพระเจ้าเป็นเจ้า รูสโซว์ความคิดเดียวกันนี้ใน *Les Confessions* เล่มที่ VIII¹⁷ ส่วนเรื่องพระเมตตาอันสมบูรณ์ของพระเจ้าเป็นเจ้าเขาเชื่อเสมอแต่อ่านาจของพระองค์มีขีดจำกัด เมื่อเผชิญกับความชั่วร้ายอันมหาดศาลในโลก พระองค์จำต้องเสียสละความสุขส่วนบุคคลของคนกลุ่มน้อยเพื่อรักษาความสุขของคนส่วนใหญ่ไว้ นอกจากนี้ในงานเขียนเรื่อง *Profession de foi du Vicaire savoyard* (1762) และ *Lettre à Christophe de Beaumont* (1763) รูสโซว์ก็โต้วอลแตร์ที่กล่าวหาว่าพระเจ้าอยู่ติธรรม เขาเห็นแต่ว่าพระองค์อยู่ติธรรม รักระเบียบ¹⁸ ซึ่งเห็นได้ชัดจากระเบียบของโลก¹⁹

1.1.2 ความศรัทธาในศาสนา (La foi) วอลแตร์เห็นว่ารูสโซว์เป็น "déiste"²⁰ หรือผู้ที่เชื่อในพระเจ้าแต่ไม่ใช่คริสต์ศาสนิกชน เขารู้สึกหงุดหงิดมากที่เห็นรูสโซว์ประกาศตนเป็นคริสต์ศาสนิกชน เขากล่าวว่ารูสโซว์แท้จริงเป็นชาวคริสต์²¹

1.1.3 วิญญาณอมตะ (L'immortalité de l'âme) วอลแตร์ประกาศอยู่แล้วว่าตนไม่ใช่ชาวคริสต์ เพราะฉะนั้นเขาก็ไม่เชื่อในเรื่องวิญญาณอมตะ เขาไม่เชื่อแม้กระทั่งว่าวิญญาณมีอยู่จริง²² วอลแตร์เคยกล่าวไว้ว่าแม้เขาจะเชื่อว่ามีพระเจ้าเขาก็ไม่ใช่ชาวคริสต์และเขาก็ไม่เชื่อในเรื่องของวิญญาณอมตะด้วย ที่สำคัญก็คือเขาจะพยายามทำความดีและปลงตกว่าในโลกนี้มีความทุกข์แต่ก็ปลงตกในฐานะที่เป็นมนุษย์คนหนึ่งไม่ใช่ในฐานะชาวคริสต์²³

รูสโซว์เชื่อในเรื่องวิญญาณอมตะ เขาเห็นเรื่องนี้ให้วอลแตร์รู้ในจดหมาย *Lettre sur la*

Providence ว่าเขาเชื่อด้วยความรู้สึกด้วยหัวใจและจะปกป้องความเชื่อนี้ไปจนตาย²⁴ อย่างน้อยความเชื่อในวิญญูญาณอมตะก็เป็นสิ่งปลอบใจเขาสำหรับความทุกข์ยากที่เขาได้พบในโลกมนุษย์นี้

1.1.4 ความเป็นพระเจ้าของพระเยซู (La divinité de Jésus-Christ) รูสโซประกาศอย่างหนักแน่นว่าเขาเป็นสาวกของพระเยซู²⁵ และเชื่อในความเป็นพระเจ้าของท่านดังที่กล่าวไว้ใน **Profession de foi [...]** ว่า

“[...] la vie et la mort de Jésus sont d’ un Dieu”²⁶

วอลแตร์ไม่เชื่อเรื่องนี้เลยและเห็นว่าการเชื่อในเรื่องนี้เป็นเรื่องวิถถการและโต้ตอบคำพูดของรูสโซในงานเขียนลิสลาเสียดสีเรื่อง *L’Epître aux Romains* (1768) ว่าจะเรียกพระเยซูว่าเป็นพระเจ้าได้อย่างไรในเมื่อพระเยซูถูกล้างจนเหลือไหลท่วมตัวเมื่อถูกพวกโรมันจับตัว แล้ววอลแตร์ก็เรียกรูสโซว่า “ไอ้คนสามท้าว” ที่เรียกการตายแบบนี้ว่าเป็นการตายแบบพระเจ้า

“C’est ce qu’un polisson de nos jours appelle mourir en Dieu”²⁷

1.1.5 ความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของพระคัมภีร์ (L’Évangile) วอลแตร์ไม่นับถือว่าพระคัมภีร์เป็นหนังสือศักดิ์สิทธิ์ เขาเชื่อว่าเป็นหนังสือที่หลายคนแต่งขึ้นมีทั้งหมด 50 เล่ม²⁸ พระคัมภีร์เหล่านี้ล้วนเป็นพระคัมภีร์ปลอม มีเรื่องค้ำกันมากมายโดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวกับการสืบสายตระกูลของพระเยซู รูสโซเห็นว่าความคิดของวอลแตร์เป็นเรื่องดูหมิ่นศาสนาอย่างแรงเพราะเขาเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของพระคัมภีร์และประทับใจในความยิ่งใหญ่ของพระคัมภีร์อย่างลึกซึ้ง²⁹

1.1.6 ความเชื่อเรื่องมโนธรรม (La conscience) รูสโซให้ความสำคัญกับมโนธรรมมาก

เพราะเขาเชื่อว่าเป็นสัญชาตญาณของพระเจ้า (“l’instinct divin”) เป็นเสียงสวรรค์ซึ่งจะให้คำแนะนำได้เป็นอย่างดีแก่มนุษย์ที่ยังมีความคิดและประสบการณ์ไม่กว้างพอในเรื่องความดีและความชั่ว³⁰

ในเรื่องนี้วอลแตร์ไม่ได้ต่างกับรูสโซเสียทีเดียว แม้วอลแตร์ไม่ได้ยกย่องเคารพมโนธรรมว่าเป็นเสียงสวรรค์อย่างรูสโซ แต่ก็ให้ความไว้วางใจในมโนธรรมและหากเขาจะปรีกษามโนธรรม เขาก็จะทำพร้อม ๆ กับปรีกษาธรรมชาติและเหตุผลด้วย³¹

1.2 แนวคิดด้านศาสนาที่คล้ายคลึงกัน

1.2.1 เรื่องปาฏิหาริย์หรือเหตุการณ์มหัศจรรย์ (Les miracles) แม้วอลแตร์จะถือว่ามโนธรรมเป็นเสียงสวรรค์ ก็ไม่ได้ละทิ้งเหตุผลไปเสียทีเดียว เหตุผลทำให้เขาเห็นว่าพระผู้เป็นเจ้าทรงมีพระเมตตา การเชื่อเหตุการณ์มหัศจรรย์ถือเป็นการหมิ่นประมาทพระผู้เป็นเจ้า³² ฉะนั้นเขาไม่ยอมรับเรื่องเหตุการณ์มหัศจรรย์ที่มีอยู่เต็มไปหมดในพระคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ที่เขาเคารพบูชา เพราะเป็นสิ่งที่ไม่น่าเชื่อ เป็นสิ่งที่ขัดต่อเหตุผลซึ่งคนที่มีความคิดไม่สามารถรับได้³³

เรื่องเหตุการณ์มหัศจรรย์นี้ วอลแตร์ประณามอย่างรุนแรงมากกว่ารูสโซ เพราะวอลแตร์เห็นว่าความเชื่อในเรื่องเหล่านี้ทำให้คนงมงายขาดขันติธรรม ทำให้เกิดฆาตกรรมและการกระทำอันชั่วร้ายในโลกนี้

“[...] aucun meurtre n’a été exécuté [...], aucune perfidie n’a été commise sans être justifiée par des miracles”³⁴

นอกจากตำหนิอย่างรุนแรงแล้ว วอลแตร์ก็เขียนเยาะเหตุการณ์มหัศจรรย์ไว้ในงานเขียนเสียดสีต่าง ๆ เช่นเรื่องปาฏิหาริย์ของพระเยซูที่ส่งปีศาจที่สิงคนสองคนไปเข้าสิงหมู 2,000 ตัวแทนแล้วหลังจากนั้นพระเยซูก็ทำให้หมู 2,000 ตัวจมน้ำ

ตายหมด วอลแตร์กล่าวว่านั่นเป็นผลเสียหายทางเศรษฐกิจอย่างมากทีเดียว เรื่องที่พระเยซูเสกน้ำให้เป็นเหล้าไวน์ วอลแตร์ก็ว่าพระเยซูทำผิดพลาดจริง ๆ เพราะเรื่องอะไรไปเอาเหล้ามาให้คนที่เมาอยู่แล้วดื่มอีก สรุปคือเหตุการณ์มหัศจรรย์นอกจากไม่มีประโยชน์แล้วก็มีแต่โทษ

1.2.2 เรื่องบาปกำเนิด (Le péché originel) รูสโซว่าหากเชื่อเรื่องนี้ก็เท่ากับเป็นการดูหมิ่นความยุติธรรมของพระเจ้าซึ่งเต็มไปด้วยความยุติธรรม เพราะนั่นหมายความว่าพระองค์ลงโทษผู้บริสุทธิ์เพราะความผิดของบิดามารดาแห่งมนุษยชาติคือ Adam และ Eve³⁵ วอลแตร์พูดอย่างเดียวกับรูสโซคือความเชื่อในเรื่องนี้เป็นการดูถูกพระเจ้า แต่วอลแตร์พูดแบบประชด ซึ่งทำให้คนหัวเราะเยาะความเชื่อเกี่ยวกับบาปกำเนิดด้วย

“C'est outrager Dieu [...] (de) dire qu'il forma toutes les générations des hommes pour les tourmenter par des supplices éternels, sous prétexte que leur premier père mangea d'un (sic) fruit dans un jardin.”³⁶

1.2.3 ความเชื่อเรื่องนรก (L'enfer) วอลแตร์เห็นว่าเป็นความเชื่อที่โง่เขลาเบาปัญญาและเป็นเรื่องตลกกลิ้งดีที่จะเผาขโมยที่น่าสงสารชั่วกับชั่วกลับ เพียงเพราะได้ขโมยแพะไปตัวหนึ่งเท่านั้นเอง³⁷ เขาเขียนไว้ใน **Questions sur les miracles** ว่าพอจะรับได้หากให้เผาลูกหลานของ Adam และ Eve ไม่ว่าจะป็นผิวขาวผิวดำหรือแดง หรือสีซีก็ถ้าเป็นเวลา 700,000 หรือ 800,000 ปี แต่เขารับไม่ได้ที่จะลงโทษความผิดเพียงชั่วครู่ของมนุษย์ด้วยการลงโทษชั่วนิรันดร์³⁸ ส่วนรูสโซก็พูดอย่างจริงจังแบบรูสโซว่านรกอยู่ในใจของคนชั่วร้าย³⁹

1.2.4 การเชื่อโชคลาง (La superstition) ความบ้าคลั่งศาสนา (Le fanatisme) และความไร้ขันติธรรม (l'intolérance) ทั้งรูสโซและวอลแตร์เกลียดความชั่วร้ายทั้งสามประการนี้มาก รูสโซใช้คำประณามที่รุนแรงใน **Lettres écrites de la Montagne** ว่าความบ้าคลั่งศาสนา งมงาย การเชื่อถือโชคลางที่ชั่วร้าย เป็นภัยมหันต์ต่อมนุษยชาติ⁴⁰ นอกจากนี้ใน **Lettre à Christophe de Beaumont** รูสโซประกาศว่าเขาเกลียดความไร้ขันติธรรมมาก⁴¹

วอลแตร์นั้นก็เกลียดความชั่วร้ายทั้งสามสิ่งนี้มาก ซึ่งเขามุ่งจะบดขยี้ให้สิ้นซาก โดยเรียกรวมว่า “l'infâme” และวอลแตร์ก็ทำสงครามกับมัน (“Ecraser l'infâme”) มาตลอดชีวิต

วอลแตร์จะพูดซ้ำในงานเขียนหลายชิ้นว่าสามสิ่งนี้ทำให้เกิดฆาตกรรมมากมายทำให้คริสต์ศาสนากลายเป็นศาสนาของความชั่วร้าย รวมทั้งการสังหารหมู่ในวันนักบุญ St.Barthélemy ทั้งอาชญากรรมและเลือด⁴² ก่อให้เกิดความสยดสยอง ทำให้คนกลายเป็นสัตว์ที่ทำการชั่วร้ายอย่างไม่น่าเชื่อว่ามนุษย์จะทำได้⁴³

2. แนวคิดด้านการเมือง

2.1 แนวคิดด้านการเมืองที่ต่างกัน

2.1.1 ระบอบการปกครอง แม้ว่ารูสโซจะเห็นว่าการปกครองแบบประชาธิปไตยเป็นไปได้ในชีวิตจริง⁴⁴ ก็ตาม ความคิดพื้นฐานทางด้านการเมืองของรูสโซก็ได้รับแรงบันดาลใจอันแน่วแน่จากอุดมการณ์ของระบบประชาธิปไตย ฉะนั้นเขาจึงสนับสนุนระบอบการปกครองแบบสาธารณรัฐอย่างกระตือรือร้น พร้อมกับต่อต้านระบบกษัตริย์ ในจดหมายลงวันที่ 1 พฤศจิกายน ค.ศ.1762 ถึงพระเจ้าเฟรเดริกที่สองเขาเรียกตัวเองว่า

“Jean-Jacques Rousseau, l'ennemi des Rois”

ในทางตรงกันข้ามวอลแตร์เป็นมหา-
มิตรของระบบกษัตริย์แบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เขา
ไม่เห็นด้วยกับระบบการปกครองแบบระบอบประ-
ชาธิปไตยหรือแบบระบอบสาธารณรัฐ เพราะเขาเห็นว่า
สองระบอบนี้เหมาะกับประเทศเล็ก ๆ เท่านั้น⁴⁵ วอล-
แตร์เชื่ออย่างจริงใจว่าการปกครองระบอบสมบูรณา-
ญาสิทธิราชย์ โดยมีกษัตริย์ที่เป็นอัจฉริยะเป็นผู้นำ
และเป็นนักปราชญ์ (le roi philosophe) เป็นระบอบที่
ดีที่สุดที่จะทำได้สำหรับสังคมในโลกนี้

“Ce que peut arriver le plus heureux aux

hommes, c'est que le prince soit philosophe.”⁴⁶

2.1.2 แนวคิดเกี่ยวกับความเสมอ
ภาค (l'égalité) โดยทั่วไปแล้วความคิดของวอลแตร์
ในเรื่องระบอบการปกครองและในเรื่องความเสมอ-
ภาคเป็นความคิดแบบผู้มีวิจรรณญาณตั้งที่อยู่บนราก
ฐานของความจริง ไม่เหมือนของรุสโซซึ่งมักเป็นไปใน
ด้านนามธรรม และแม้ว่าความคิดของทั้งสองคนจะ
ต่างกัน แต่ต่างก็มีความมุ่งหมายอย่างเดียวกันคือ
ต้องการให้สังคมดีขึ้น มีความยุติธรรมมากขึ้น

สำหรับรุสโซความเสมอภาคเป็นสิ่งที่
เกิดขึ้นตามธรรมชาติ มนุษย์ทุกคนมีความเท่าเทียม
กันตามธรรมชาติ⁴⁷ เพราะฉะนั้นความไม่เสมอภาคไม่
ใช่สิ่งที่เป็นธรรมชาติ เพราะในธรรมชาติไม่มีใครต้อง
พึ่งใคร มีแต่ในสังคมที่มีคนกลุ่มเล็ก ๆ กลุ่มหนึ่งมี
เหลือกินเหลือใช้ ในขณะที่มีคนจำนวนมากอดอยาก
และไม่มีแม้แต่สิ่งจำเป็นสำหรับชีวิต⁴⁸ รุสโซเห็นว่า
ทุกอย่างที่เป็นความเลวร้าย ไม่เป็นธรรมชาติและ
ความไม่เสมอภาคเป็นบ่อเกิดของความชั่วร้ายต่าง ๆ
ในสังคม

วอลแตร์ กลับเห็นตรงกันข้ามว่า
ความเสมอภาค ไม่ใช่สิ่งที่เป็นธรรมชาติและเป็นสิ่ง

เลวร้ายเพราะทำให้เกิดอนาธิปไตย เพราะหากทุกคน
คิดว่าทุกคนมีความเสมอภาคกันหมดก็จะมีใครฟัง
ใคร จะไม่มีใครเห็นความแตกต่างระหว่างผู้พิพากษา
และผู้กระทำผิด กฎหมายบ้านเมืองก็จะมีใครความ
หมายและจะไม่มียะไรเป็นเครื่องยับยั้งที่จะหยุดให้คน
ทำผิดได้เลย เพราะฉะนั้นวอลแตร์จึงเห็นว่าความคิด
ของรุสโซที่เกี่ยวกับความเสมอภาคอย่างสมบูรณ์เป็น
เพียง “ความหยิ่งยโสของคนบ้า”(l'orgueil d'un fou)⁴⁹

เมื่อความเสมอภาคไม่ใช่สิ่งที่เป็น
ธรรมชาติสำหรับวอลแตร์ ความไม่เสมอภาคจึงเป็นสิ่ง
ที่เป็นธรรมชาติที่สุดเพราะคนเราจำเป็นต้องพึ่งซึ่งกัน
และกัน หากมีความทุกข์เกิดขึ้นเพราะความไม่เสมอ
ภาค ความไม่เสมอภาคก็ไม่ใช่ความทุกข์ ความทุกข์ที่
แท้จริงก็คือการที่มนุษย์ต้องพึ่งซึ่งกันและกัน⁵⁰ แต่ถึง
อย่างไรก็ตามความไม่เสมอภาคก็จำเป็นสำหรับการอยู่
รอดของสังคม ในสังคมจำเป็นต้องมีคนรวย คนจน
ฝ่ายหนึ่งสั่ง ฝ่ายหนึ่งทำตามคำสั่ง หากคนทุกคนรวย
เท่ากันหมดใครจะมารับจ้างทำงานให้กับคนอื่นทั้ง ๆ
ที่ไม่มีใครสามารถทำงานทุกอย่างได้ด้วยตัวเอง ฉะนั้น
ความเสมอภาคจึงเป็นเรื่องที่เพื่อฝันมากที่สุด

2.2 แนวคิดด้านการเมืองที่คล้ายกัน

2.2.1 แนวคิดในเรื่องความเสมอ-
ภาค เท่าที่กล่าวมามิได้หมายความว่าวอลแตร์ไม่สนใจ
เรื่องความเสมอภาคเลยแต่ความเสมอภาคในความ
หมายของวอลแตร์ไม่ได้หมายความว่าทุกคนเท่าเทียม
กันหมดในสังคม⁵¹ เขาเห็นว่าทุกคนมีสิทธิพื้นฐานเท่า
เทียมกัน เช่นการครองทรัพย์สินและการจ่ายภาษี

ที่น่าสนใจในเรื่องความเสมอภาคนี้
คือต่อมาทั้งรุสโซและวอลแตร์ได้เปลี่ยนความคิดใน
เรื่องนี้ คือวอลแตร์เปลี่ยนความคิดมาเชื่อแบบรุสโซ
และรุสโซเปลี่ยนความคิดมาเชื่อแบบวอลแตร์

ในคำนิยามของคำว่า “égalité” ใน

Dictionnaire Philosophique วอลแตร์ซึ่งพูดว่าความไม่เสมอภาคเป็นสิ่งที่ เป็นธรรมชาติกลับกล่าวว่ทุกคนเท่าเทียมกัน ในคำนิยามของคำว่า "Fraude" ในหนังสือเล่มเดียวกัน

"Nos lettrés sont de la même pâte que nos tailleurs, nos tisserands et nos laboureurs [.....]"⁵²

และใน Les Scythes (1767) วอลแตร์พูดแบบรูสโซว์ว่าความเสมอภาคเป็นธรรมชาติมากกว่าความไม่เสมอภาคและคนเราทุกคนเกิดมาเท่าเทียมกัน⁵³

ส่วนรูสโซเองแม้ในเดือนเมษายน ค.ศ.1755 จะกล่าวใน **Discours II** ของเขาว่าความเสมอภาคเป็นสิ่งที่ เป็นธรรมชาติ ต่อมาในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1755 ใน **Discours sur l'économie politique** รูสโซมีความเห็นแบบวอลแตร์ว่าในสังคมหากมีการเปลี่ยนแปลงขึ้นบ่อย ๆ จะเกิดอนาธิปไตย เพราะฉะนั้นทุกคนควรอยู่ในชนชั้นของตน และไม่ควรมีความเสมอภาค

3. แนวคิดด้านสังคมและวัฒนธรรม

3.1 ความแตกต่างกันระหว่างวอลแตร์และรูสโซในแนวคิดด้านสังคมและวัฒนธรรม

3.1.1 คนดีโดยกำเนิดหรือคนป่า

บริสุทธิ์ (La bonté naturelle และ Le bon sauvage) รูสโซเชื่อว่าคนเราเป็นคนดีโดยกำเนิดและความเชื่อนี้เป็นรากฐานของความคิดทางปรัชญาและศีลธรรมทุกอย่างของเขา คนทุกคนรักความยุติธรรม ระเบียบแบบแผน ไม่รักสิ่งชั่วร้าย และหากมีสิ่งชั่วร้ายในจิตใจมนุษย์ สิ่งนั้นไม่ได้เกิดเองตามธรรมชาติ⁵⁴ สิ่งใดที่เลวสิ่งนั้นเกิดจากน้ำมือมนุษย์

"Tout est bien, sortant des mains de l'auteur : tout dégénère entre les mains de l'homme."⁵⁵

และคนยังอยู่ใกล้ธรรมชาติก็ยิ่งดี อยู่ใกล้ธรรมชาติก็เลวลง เพราะฉะนั้นพวกคนป่าจะดีกว่าคนในสังคม นี้คือสรุปแก่นเรื่องที่สำคัญของ **Discours II** ส่วนวอลแตร์ไม่เชื่อว่าคนเราเกิดมาดี เขาเชื่อว่าคนเหมือนกันหมดคือร้ายเหมือนกันหมดใน **Siècle de Louis XIV** วอลแตร์อ้างว่าในประวัติศาสตร์โลกมี 4 ยุคที่เป็นยุคที่ดีที่สุดในโลกคือยุคของพระเจ้า Philippe และพระเจ้า Alexandre César และ Auguste ยุคของพวก Médicis และของพระเจ้า Louis XIV แต่แม้แต่ในยุคที่สุขที่สุดสี่ยุคนี้ก็ยังมีความทุกข์และอาชญากรรม เพราะทุกยุคมีความร้ายของคนเหมือนกัน

"Tous les siècles se ressemblent par la méchanceté des hommes."⁵⁶

เพราะฉะนั้นวอลแตร์ไม่คิดว่าความคิดของรูสโซที่เกี่ยวกับความดีโดยธรรมชาติและคนป่าบริสุทธิ์จะเป็นไปได้ ในสายตาของวอลแตร์พวกคนป่าก็ไม่ต่างจากสัตว์ที่ไม่มีความรู้อันใด ภาษาพูดก็มีแต่การออกเสียงที่ไม่ชัดเจนและมีความเป็นอยู่อย่างยากลำบาก⁵⁷ แล้วยังไร้ความรับผิดชอบ ปราศจากคุณธรรม อยู่กันอย่างโดดเดี่ยว สมสู่กันไม่เลือกแล้วก็จากกันไป ไม่มีการดูแลลูก อยู่แบบสัตว์เดรัจฉาน⁵⁸

วอลแตร์เขียนล้อรูสโซไว้มากมาย แต่ที่มีชื่อที่สุดและเป็นที่รู้จักกันดีก็คือจดหมายของวอลแตร์ถึงรูสโซลงวันที่ 30 สิงหาคม ค.ศ.1755 ซึ่งวอลแตร์เริ่มจดหมายอย่างอารมณ์ดีว่าพอคนอ่าน **Discours II** ของรูสโซแล้วคงอยากไปเดินสี่ขาทันที และยังจบจดหมายด้วยการเชิญรูสโซให้มาลิ้มหมูกุ้งที่คฤหาสน์ Délices ของเขาด้วย

ใน **Candide** บทที่ 16 วอลแตร์เสียดสีรูสโซโดยบรรยายว่าพวกคนป่าเผ่า Oreillons ต้องการกิน Candide และ Cacambo และผู้หญิงเผ่านี้มีคนรักเป็นลิง

3.1.2 ศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์

วอลแตร์เชื่อว่าวิทยาศาสตร์และศิลปศาสตร์สามารถปรับปรุงสังคมให้ดีขึ้นได้ ส่วนรูสโซหันเข้าหาธรรมชาติ ซึ่งเขาเคารพเท่า ๆ กับพระผู้เป็นเจ้า (Dieu-nature) เพื่อช่วยให้สังคมที่เลวไปแล้วกลับดีขึ้นใหม่ วอลแตร์มีความสุขกับการเขียน การอ่านและการหาความรู้เพราะเขาเห็นว่าความรู้จะนำความก้าวหน้ามาสู่สังคม เขาเชื่อว่าทั้งศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ทำให้คนสามัคคีกันมากกว่าทำให้แตกแยก และยังมีประโยชน์ในด้านที่ช่วยสร้างศีลธรรมจรรยา ชัดเจนจิตใจคน สองสิ่งนี้เป็นงานชิ้นเอกของสังคม เขาเชื่อว่าความทุกข์ยากที่คนประสบอยู่นั้นไม่ได้เกิดจากศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ หรือจากการที่มีอารยธรรมมากเกินไป แต่เป็นเพราะประเทศต่าง ๆ ไม่ได้มีความเจริญทางวัฒนธรรมเท่ากันต่างหาก⁵⁹ วอลแตร์เชื่อมั่นในประโยชน์และความดีของศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์มากถึงกับกล่าวว่า “หากไม่มีศิลปะเสียแล้วสังคมก็ต้องล่มสลาย”⁶⁰

แม้รูสโซจะเป็นนักเขียนนักปรัชญา รูสโซก็เป็นศัตรูของศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์มาตั้งแต่ที่เขาเขียน *Discours I* ในปี ค.ศ.1750 ซึ่งวอลแตร์ก็ประหลาดใจมากในความคิดที่ขัดแย้งกันเองของรูสโซ รูสโซกล่าวว่าศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์มีแต่ก่อให้เกิดความทุกข์ความชั่วร้ายในโลก บ่อนทำลายจารีตประเพณีและศีลธรรม จิตใจของคนเราเลวลงตามสัดส่วนของความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และศิลปศาสตร์⁶¹

3.2 ความคล้ายคลึงกันในแนวคิดด้านศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์

3.2.1 ด้านศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์

ความจริงแล้วในเรื่องที่เกี่ยวกับศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์นี้ วอลแตร์และรูสโซไม่ได้ต่าง

กันมากมายอย่างที่คนทั่วไปคิดกัน แม้รูสโซจะตำหนิความรู้สองแขนงนี้อย่างค่อนข้างแรง เขาก็ไม่ได้ต้องการให้ทุกคนกลับไปอยู่ป่าดงและทิ้งหนังสือทั้งหมด เขาอยากให้พยายามรักษาความดีโดยกำเนิดของคนไว้ นอกจากนั้นเขายังกล่าวด้วยว่าเป็นสิ่งที่ดีที่คนได้เปลี่ยนสภาพจากที่เป็นสัตว์โง่ ๆ มาเป็นคนฉลาด และยังยอมรับด้วยว่าวิชาสองแขนงนี้ทำให้จิตใจคนอ่อนโยนขึ้น

ส่วนวอลแตร์ซึ่งในปี ค.ศ.1736 ประกาศก้องใน *Le Mondain* ว่าเขาชอบศิลปะ ในปี 1767 ใน *Les Scythes* กลับกล่าวตรงกันข้ามว่าศิลปะไม่ดี ไม่มีประโยชน์ วอลแตร์ก็มักค้านตัวเอง เช่นเดียวกับรูสโซ สองคนเป็น “เพื่อนรัก” กันจริง ๆ

3.2.2 ด้านความดีโดยกำเนิดและคนป่าปรีสุถิ์

นอกจากวอลแตร์จะเปลี่ยนใจในเรื่องของศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์แล้ว ในเรื่องของความดีโดยกำเนิดและคนป่าปรีสุถิ์นั้น ความจริงวอลแตร์มีจุดยืนเหมือนรูสโซ ก่อนรูสโซเสียอีกดังเห็นใน *Traité de Métaphysique* (1734) วอลแตร์เชื่อว่าคนเราเกิดมาดี และใน *Les Scythes* (1767) วอลแตร์ไม่เคยเป็นมิตรกับรูสโซเท่านี้เลย เขากล่าวเกือบเหมือนรูสโซเลย ว่าถ้าปล่อยให้พวกคนป่าอยู่ตามลำพังแล้วก็จะเป็นคนดี มีเมตตา แต่จะร้ายเมื่อถูกทำร้ายเท่านั้นเอง⁶²

4. แนวคิดด้านเศรษฐกิจ

4.1 แนวคิดที่ต่างกันด้านเศรษฐกิจ

4.1.1 ทรัพย์สินที่ดิน ใน *Discours II*

รูสโซประณามทรัพย์สินที่ดินว่าเป็นบ่อเกิดของความชั่วร้ายทุกอย่างในสังคมแต่วอลแตร์ปกป้องการครอบครองทรัพย์สินที่ดินมากเพราะเขาได้ทุกอย่างมาด้วยหยาดเหงื่อแรงงานของเขาเอง รูสโซยังอาจมาว่าร้ายทรัพย์สินที่ดินรูสโซก็ไม่ต่างจาก “ไอ้หัวขโมย” ที่มีความคิดแบบพวกคนบ้าป่าเถื่อน หรือพวกอันธพาล

สำหรับวอลแตร์แล้วสิทธิในการครอบครองทรัพย์สินเป็นสิทธิธรรมชาติ⁶³ นอกจากนี้แล้วหากคนมีที่ดินทำกินแล้วร่ำรวยประเทศชาติก็พลอยร่ำรวยไปด้วย เพราะเป็นธรรมดาที่คนอยากทำงานเพื่อผลประโยชน์ในที่ดินของตนเองมากกว่าเพื่อรัฐ และเมื่อเจ้าของได้ผลกำไรมากกว่าก็ได้รับประโยชน์จากภาษี⁶⁴

รูสโซมีความเห็นตรงกันข้ามกับวอลแตร์ เขาไม่เชื่อว่าสิทธิในการครอบครองทรัพย์สินจะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หากแต่เป็นสิ่งที่สังคมสร้างขึ้นเองทั้งสิ้น⁶⁵ นอกจากนี้ยังเป็นบ่อเกิดของความไม่เสมอภาคกันในสังคม ผลที่ตามมาคือความชั่วและความทุกข์ของคน⁶⁶ ทรัพย์สินที่ดินคือความชั่วโดยตัวของมันเอง

4.1.2 ความฟุ่มเฟือย รูสโซเห็นว่าของฟุ่มเฟือยก็ไม่ต่างจากทรัพย์สินที่ดิน ของพวกนี้เป็นสิ่งที่น่าเกลียดสำหรับมนุษยชาติ มันทำให้คนจนตายมากกว่าที่จะเลี้ยงคนจนโดยการให้งานทำ

สำหรับวอลแตร์ของฟุ่มเฟือยมีประโยชน์เช่นเดียวกับทรัพย์สินที่ดิน คือทำให้ประเทศร่ำรวยขึ้นเพราะของพวกนี้ทำให้การค้าระหว่างประเทศเจริญขึ้น ประเทศชาติก็ได้รับผลประโยชน์ เกิดการแลกเปลี่ยนอารยธรรมทำให้อารยธรรมก้าวไกล

“ Ah! le bon temps que ce siècle de fer!

Le superflu, chose très nécessaire,

A réussi l'un et l'autre hémisphère.”⁶⁷

นอกจากนี้ของฟุ่มเฟือยไม่ได้ทำให้คนจนล้มตายแต่กลับมีชีวิตอยู่เพราะมีงานทำและศิลปะอันเป็นสัญลักษณ์แห่งความก้าวหน้าของความรู้ก็เกิดขึ้นเพราะรสนิยมในของฟุ่มเฟือย⁶⁸

4.2 ความคล้ายคลึงกันด้านเศรษฐกิจ

4.2.1 ทรัพย์สินที่ดิน รูสโซหลังจากได้ตีเทียบความชั่วร้ายของทรัพย์สินที่ดินใน *Discours*

II ของเขาแล้ว ใน *Discours sur l'économie politique* เขาก็เปลี่ยนความคิดประกาศว่าสิทธิในการครอบครองทรัพย์สินที่ดินนั้นเป็นสิทธิที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุดและสำคัญยิ่งกว่าเสรีภาพด้วยซ้ำ เพราะที่ดินเป็นรากฐานที่แท้จริงของสังคม⁶⁹ ดังนั้นรูสโซจะคล้อยตามวอลแตร์ได้ในเรื่องทรัพย์สินที่ดิน หากมันช่วยให้ประชาชนทำหน้าที่ของพลเมืองที่ดี แต่เขาก็ไม่ต้องการให้คนสะสมทรัพย์สินมากเกินไปอันจะเป็นสาเหตุให้เกิดความไม่เสมอภาคมากขึ้นในสังคม

4.2.2 ของฟุ่มเฟือย วอลแตร์หลังจากเห็นความดีของของฟุ่มเฟือยในทุก ๆ ด้านโดยเฉพาะในปีค.ศ.1736 เมื่อเขาพิมพ์ *Le Mondain* แล้วในปีค.ศ. 1767 เมื่อเขาพิมพ์ *Les Scythes* เขาก็มองของฟุ่มเฟือยในทางลบว่าเป็นผลงานชิ้นเยี่ยมของความทะนงตัวที่ไร้ข้อจำกัดและเป็นเครื่องมือของความปวกเปียก เกียจคร้าน ดังที่รูสโซได้กล่าวไว้ก่อนแล้วนี้แสดงให้เห็นว่าในปีค.ศ.1767 แม้วอลแตร์จะถือว่ารูสโซเป็นศัตรูของเขาและพวกนักปรัชญาทั้งหลายแล้วก็ตาม วอลแตร์ก็ยังเป็น “มิตร” กับรูสโซในบางเรื่อง

อุปนิสัยและบุคลิกทั่วไป

1. ความแตกต่างในด้านอุปนิสัยและบุคลิกทั่วไป

ลักษณะสำคัญของวอลแตร์ คือเป็นคนร่าเริง มีชีวิตชีวา มีปฏิภาณไหวพริบเฉียบคม มีอารมณ์ขัน เป็นคนว่องไวจนน่าเวียนหัว เจ้าระเบียบ ไม่ชอบพูดถึงเรื่องตัวเอง⁷⁰

วอลแตร์ไม่เคยยอมเศร่า⁷¹ เขาชอบสนุกและต้องประกาศให้คนทราบด้วยว่าเขาสนุก⁷² มีอารมณ์ขัน ชอบเสียดสีล้อเลียนผู้อื่นอยู่เสมอ

ในทางตรงข้าม รุสโซเป็นคนเศร้าไม่ร่าเริง ไม่ชอบสนุก ไม่มีชีวิตชีวา ชอบครุ่นคิดแต่เรื่องของตนเอง วิเคราะห์ตนเองและมักเล่าไว้ละเอียดในงานเขียน งานประพันธ์ของเขาเช่น *Les Confessions* วอลแตร์ก็มักติณีสัยนี้ของรุสโซ ดังเช่นเมื่อเขาวิจารณ์ *Lettre à Christophe de Beaumont* เขาก็ติงว่า รุสโซเขียนถึงตัวเองมากเกินไป J.L.Lecercler ผู้เชี่ยวชาญในงาน และชีวิตของรุสโซก็กล่าวว่างานเขียนของรุสโซนั้นเป็นจิตวิสัยที่สุด รุสโซจะปรากฏอยู่อย่างเต็มที่ในทุกๆ ประโยคที่เขาเขียน⁷³ J.R.Loy เรียกรุสโซได้เหมาะสมมากว่าเป็นห้องทดลองของตนเอง⁷⁴

อุปนิสัยของสองคนเข้ากันไม่ได้เลย วอลแตร์เป็นคนร่าเริงมีชีวิตชีวา ชอบสังคม เปิดเผย รุสโซตรงกันข้าม เกลียดสังคม เศร้า ชอบความสันโดษและไม่ชอบคบค้าสมาคมกับใคร⁷⁵ รุสโซชอบความสันโดษ ชอบอยู่ตามลำพัง มีความสุขอย่างเหลือล้นเมื่อเขาอยู่คนเดียว ในขณะที่วอลแตร์ชอบให้มีคนมาห้อมล้อมแม้เขาจะทำงานมากในห้องของเขาคนเดียว เขาก็รู้ว่าในคฤหาสน์ของเขามีคนมากมาย เขาเป็นคนชอบสังคม เพราะฉะนั้นจึงคิดว่าคนที่ชอบอยู่คนเดียวนั้นผิดปกติ เป็นพวกป่าเถื่อน ไม่สมประกอบ⁷⁶

2. อุปนิสัยที่เหมือนกันของวอลแตร์และรุสโซ

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วจะเห็นว่าทั้งสองต่างกันอย่างสิ้นเชิง แต่ยังมีอุปนิสัยบางอย่างที่เหมือนกัน คือทั้งสองมีจิตใจอ่อนไหวง่ายและชอบปิดบังความจริงในเรื่องที่เกี่ยวกับตัวเอง

2.1 วอลแตร์-รุสโซ ผู้มีอารมณ์อ่อนไหวง่าย คนรู้จักรุสโซดีว่าเป็นคนอารมณ์รุนแรงมาก อ่อนไหวง่ายและจะมีปฏิกิริยาตอบโต้กับสิ่งทีมากระทบอย่างรุนแรง ซึ่งรุสโซก็รู้จักตัวเองดีในแง่นี้ ตัวอย่างที่

เห็นได้ชัดที่สุดคือจดหมายฉบับสุดท้ายที่เขาเขียนถึงวอลแตร์เพื่อตัดสัมพันธ์กับวอลแตร์ เขาสาธยายเป็นหน้า ๆ ด้วยความขมขื่นและเจ็บแค้นในทุกสิ่งทุกอย่างที่เขาคิดว่าวอลแตร์ทำผิดต่อเขาและบอกออกมาตรงๆ ว่า “Je ne vous aime point [...] je vous hais.”

คนส่วนใหญ่มักเข้าใจว่าวอลแตร์เป็นคนเย็นชาไม่มีความรู้สึกซึ่งไม่จริงเลย ที่จริงแล้ววอลแตร์อ่อนไหวง่ายมากและเป็นคนที่หากมีความสัมพันธ์หรือมิตรภาพกับใครแล้วจะผูกพันกับคน ๆ นั้นมาก ตัวอย่างที่ เห็นได้ชัดก็คือกรณี Helvétius ร่วมกับ Mme Denis ซึ่งเป็นทั้งหลานสาวของวอลแตร์และหญิงผู้มีความสัมพันธ์กับเขา ขโมยต้นฉบับเรื่อง *Guerre civile de Genève* ของเขาไปขายที่ปารีส วอลแตร์โกรธมากถึงกับไล่ Mme Denis ออกจากบ้าน พร้อมทั้งเพิ่มค่าใช้จ่ายส่วนตัวบางส่วนให้ไปด้วย และเมื่อ Mme Denis จากไปโดยไม่ได้กล่าวคำอำลา วอลแตร์เสียใจมากจนร้องไห้และกินไม่ได้นอนไม่หลับไปหลายวัน แล้วยังเขียนจดหมายที่ซึ่งมากสงให้ Mme Denis อีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความรู้สึกอ่อนไหวของวอลแตร์ก็คือตอนที่เกิดแผ่นดินไหวที่ลิสบอน วอลแตร์โกรธและเจ็บปวดที่เห็นเด็กและผู้หญิงตายไปมากมาย จึงเขียนบทกวีนิพนธ์แสดงความรู้สึกนั้นออกมาได้อย่างซาบซึ้งยิ่งใน *Poème sur le désastre de Lisbonne* ว่า

“Direz-vous, en voyant cet amas de victimes:

‘Dieu s’est vengé, leur mort est le prix de leurs crimes’

Quel crime, quelle faute ont cemmis ces

enfants

Sur le sein maternel écrasés et sanglants.”⁷⁷

ที่สำคัญวอลแตร์รู้สึกอ่อนไหวมาก กรณีที่พวกเขาทอลิกสังหารพวกโปรเตสแตนท์อย่างโหดร้าย

วอลแตร์เป็นใช้ทุกครั้งในวันฉลองนักบุญ Barthélemy ในวันที่ 24 สิงหาคม ของทุกปี⁷⁸

2.2 วอลแตร์-รูสโซ ผู้ชอบปิดบังความจริงเกี่ยวกับตนเอง พวกที่ไม่ชอบวอลแตร์แทบจะให้ฉายา วอลแตร์ว่า “วอลแตร์ยอดนักโกหก” Henri Guillemin ผู้บัญชาครูสโซและเกลียดวอลแตร์อย่างมาก กล่าวอย่างมั่นใจว่าคุณธรรมที่วอลแตร์ขาดคือความจริงใจ (la bonne foi) นั่นก็หมายความว่าวอลแตร์เป็นนักโกหกโดยกำเนิด⁷⁹ Du Pan ชาวเจนีวา พูดถึงวอลแตร์ว่าเป็นนักโกหกที่กล้าที่สุดที่เขาเคยรู้จัก⁸⁰ B. Gagnebin ตำนานวอลแตร์ว่าวอลแตร์ไม่เคยหยุดโกหกเลยตั้งแต่ตั้งรกรากที่เจนีวา เป็นความจริงที่วอลแตร์จำเป็นต้องโกหกในบางเรื่องแต่ไม่จริงที่ว่าวอลแตร์ไม่จริงใจ วอลแตร์เป็นคนที่จริงใจกับเพื่อนที่เขารักมากที่สุด เช่น d'Alembert, Damilaville ท่านเคานท์ d'Argental และแม้แต่ Thiériot ผู้เกียจคร้าน ฯลฯ นอกจากนั้นการล้างมลทินให้ Calas และเหยื่อของความไร้ขันติธรรมอีกหลายคนและการรณรงค์ต่าง ๆ เพื่อสิทธิมนุษยชนเป็นเครื่องพิสูจน์อย่างดีที่สุดถึงความจริงใจของวอลแตร์ สิ่งที่วอลแตร์จำเป็นต้องปิดบังและรูสโซ้รังเกียจมากที่สุดคือการไม่ยอมเซ็นชื่อแสดงผลงานของตน แต่ความจริงแล้ววอลแตร์จำเป็นต้องทำเพื่อความปลอดภัยของตนเพราะในสมัยนั้นรัฐและศาสนจักรไม่ให้เสรีภาพในการคิดและการเขียนมากนักและการไม่ลงนามของผู้แต่งนั้นก็เป็นการปฏิบัติกันทั่วไปในสมัยนั้น การลงชื่อผู้แต่งเสียอีกถือกันว่าเป็นการอวดดี

หากจะถามว่ารูสโซ้พูดแต่ความจริงหรือไม่เคยปิดบังความจริงเกี่ยวกับตนเองเลยหรือ แล้วเรื่องทิ้งลูกไว้ที่สถานเลี้ยงเด็กกำพร้าเล่า รูสโซ้ไม่เคยยอมรับอย่างเต็มปากและเต็มเมื่อถูกวอลแตร์เปิดเผย

ในปี ค.ศ. 1764 รูสโซ้ก็แก้ตัวโดยการเล่นคำว่าเขาไม่เคยเอาลูกไปทิ้งไว้ที่ “โรงพยาบาล” ไทนเลย

“Je n'ai jamais exposé ni fait exposer aucun enfant à la porte d'aucun hôpital ni ailleurs”⁸¹ ทั้งนี้เพราะวอลแตร์ใช้คำว่า “il a exposé les enfants à la porte d'un hôpital.” ใน *Sentiment des citoyens* (1764) แทนที่จะใช้คำว่า “au bureau des Enfants-Trouvés” ไม่มีใครเถียงว่ารูสโซ้ไม่ได้เอาลูกไปฝากเองแต่หมอต้าแยกต่างหากเป็นคนนำไป

รูสโซ้ไม่ได้พูดความจริงอีกเช่นกันเมื่อเขาบอกวอลแตร์ในจดหมายฉบับที่สองถึงวอลแตร์ฉบับลงวันที่ 30 มกราคม 1750 ว่า ความที่วอลแตร์เป็นนักอักษรศาสตร์ที่เก่งเหลือเกินและเขาก็ไม่มีวันที่จะเขียนให้ดีเท่าวอลแตร์ได้เลย เขาจึงตัดสินใจทิ้งการเขียนทั้ง ๆ ที่ในตอนนั้นเขากำลังเตรียม *Discours I* ของเขาอยู่ การปิดบังความจริงในเรื่องทิ้งลูกของรูสโซ้ร้ายแรงกว่าการปิดบังความจริงของวอลแตร์มากทีเดียว แต่รูสโซ้ก็ทำไปแล้วและเรื่องนี้ก็คงเป็นจุดต่างในชีวิตของเขาที่คงทรงมานจิตใจเขาไปจนสิ้นชีวิต

สรุป

บุคคลทั้งสองให้ความรู้สึกต่างกันมากแก่คนที่ได้รู้จักหรือได้พบเห็นเขา งานเขียนของเขาก็เช่นกัน คนร่วมสมัยของวอลแตร์และรูสโซ้มักมีอคติกับวอลแตร์ ทั้งนี้เป็นผลเนื่องจากอคติของนักเขียนนิรนามที่ได้เขียนเกี่ยวกับบุคลิกภาพโดยทั่วไปของวอลแตร์ไว้ในปี 1735 ว่าวอลแตร์เป็นคนรู้อะไรอย่างผิวเผินและไม่สามารถที่จะรู้เขียนรู้คิดให้ลึกซึ้งได้ คนทั่วไปก็มักคิดว่างานเขียนของวอลแตร์เย็นชาไม่มีอะไรกินใจ ไม่สามารถประทับใจคนได้ เช่น Jean-George

Lefranc de Pompignan กล่าวไว้ในงานเขียนเรื่อง **Instruction pastorale** (1763) ว่าวอลแตร์เป็นนักวิ และเขียนบทกวีนิพนธ์ได้ไพเราะแต่ไม่มีความสามารถ จะคิดลุ่มลึกได้เท่ากับรูโซ⁸² นักวิชาการร่วมสมัยของ เราก็มีอคติเช่นกัน B.Gagnebin กล่าวว่วอลแตร์ ผลิตงานได้มากอาจจะ 1 ชิ้นต่อวันแต่ก็ไม่ใช่งานยิ่งใหญ่ ในทางตรงกันข้ามรูโซผลิตงานน้อยแต่ลึกซึ้ง⁸³ H.Guillemain กล่าวอย่างดูถูกว่า 9 ใน 10 ครั้ง วอลแตร์ผลิตแต่ผลงานที่ไม่มีอะไรดีเลย⁸⁴

เป็นที่น่ายินดีว่ายังมีนักวิชาการที่ให้ความ ยุติธรรมแก่นักเขียนทั้งสองคือ Y.Belaval ซึ่งคิดว่าทั้งสอง ผลิตงานที่ดีแต่แตกต่างกัน รูโซเป็นแรงบันดาลใจ ในด้านความรู้สึก ส่วนวอลแตร์เป็นแรงบันดาลใจ ทางความคิดให้กระทำในสิ่งที่ควรทำ⁸⁵ เพื่อความถูกต้อง ยุติธรรม A.Magnan มองวอลแตร์ในฐานะนัก เขียนผู้ต่อสู้เพื่อ สิทธิมนุษยชนจึงสมควรเป็น “écrivain” มากกว่า “écrivain”⁸⁶

ความจริงแล้วการตัดสินใจงานของวอลแตร์ ฉาบฉวยงานของรูโซลึกซึ้งนั้นเป็นการตัดสินใจที่ไม่ ถูกต้องอย่างยิ่งเพราะงานเขียนของนักเขียนทั้งสองมี จุดมุ่งหมายต่างกัน รูโซมักเขียนเสนอความคิด ทฤษฎีต่าง ๆ แต่วอลแตร์มักเขียนผลงานสั้น ๆ แต่ เปี่ยมด้วยปฏิภาณไหวพริบเพื่อใช้ในการรณรงค์ ต่อต้านความไม่ยุติธรรมต่าง ๆ วอลแตร์ต้องการให้ งานของเขาแพร่ขยายไปในคนหมู่มาก ให้ผู้อ่านเข้าใจ ดีเพื่อให้บังเกิดผลตามที่เขาต้องการ และก็เป็นที่ยอมรับ กันแล้วว่าผลงานเหล่านี้เป็นยอดของงานประเภท เสียดสีล้อเลียน มีอารมณ์ขันมากทำให้คนหัวเราะได้ มาก และวอลแตร์ได้พิชิตศัตรูของเขาด้วยการหัวเราะ มามากมายทีเดียว

Boswell ชาวอังกฤษร่วมสมัยจะสรุป

ความรู้สึกเกี่ยวกับงานเขียนของนักเขียน นักปรัชญา ผู้ยิ่งใหญ่ทั้งสองไว้ได้สวยงามที่สุด คือ ทั้งสองเป็น อัจฉริยะแต่ต่างกัน ฝ่ายหนึ่งคือวอลแตร์เป็นยอดกวี ซึ่งมีจินตนาการอันสูงส่ง ส่วนรูโซเป็นนักปรัชญาผู้มุ่ง เจาะลึกลงไปในปีญหาต่าง ๆ ฝ่ายหนึ่งปล่อยให้จินต- นาคารล่องลอยไปไกลแต่ก็ยังเติมไปด้วยความคิดอัน ยิ่งใหญ่สำหรับสังคม อีกฝ่ายหนึ่งมุ่งพินิจพิจารณาสิ่ง ต่าง ๆ ในสังคมอย่างลึกซึ้งเพื่อหาทางปรับปรุงสังคม เช่นกัน

“M. de Voltaire est poète, c’est un poète sublime, il va haut. M. Rousseau est philosophe, et il va bien profond; l’un plonge, l’autre vole [...]”⁸⁷

ถึงอย่างไรก็ตามสองคนไม่ต่างกันเลย คือเป็น “frères” จริง ๆ ในด้านความยิ่งใหญ่และความ มีชื่อเสียงที่สืบทอดมาแล้วเกิน 300 ปี และเกือบ 300 ปีสำหรับรูโซ ทั้งสองร่วมอยู่ในโลกเดียวกัน คือโลก ของแสงสว่างแห่งภูมิปัญญา (le monde des lumières)⁸⁸ และตั้งแต่สมัยที่ทั้งสองมีชีวิตอยู่ Dorat เขียนชื่อ วอลแตร์ติดกับรูโซและยกให้ทั้งสองคนเป็นนัก ปราชญ์แห่งศตวรรษ (les sages du siècle) ในงานของ เขาชื่อ Avis aux sages du Siècle, MM. Voltaire et Rousseau (1766)⁸⁹ Boswell ก็ชื่นชมทั้งวอลแตร์และ รูโซ เขาเรียกนักเขียนนักปรัชญาทั้งสองว่า “Voltaire Rousseau, noms immortels” รูโซเป็น “le grand Rousseau” วอลแตร์เป็น “l’illustre Voltaire”⁹⁰ ปัจจุบันทั้งสองก็เป็นที่ยกย่องว่าเป็นยอดนักต่อสู้เพื่อ สิทธิมนุษยชน และประชาชนชาวฝรั่งเศสได้พยายาม ให้สองคนคืนดีกันใน “ยมโลก” ด้วยการตั้งหลุมศพ ของทั้งสองคนให้หันหน้าเข้าหากันใน Panthéon เพื่อ ทั้งสองจะได้เป็น “frères” กันชั่วกาลนาน

เชิงอรรถ

- 1 **The Complete Works of Voltaire.** Correspondence and Related Documents, definitive edition by Th. Besterman, The Voltaire Foundation, Banbury, Oxford, 48 tomes, 1968-1976. D.3269 ในการอ้างอิงถึงจดหมายในหนังสือชุดนี้ใช้ "D" และตามด้วยเลขที่ของจดหมาย
- 2 Rousseau, **Oeuvres complètes**, Gallimard, Bibliothèque de la Pléiade, 4 volumes, 1959-1969 **Les Confessions III , I** , p.110 ในการอ้างอิงครั้งต่อไปจะใช้เลขโรมันแสดงเลขเล่มและเลขอารบิกแสดงเลขหน้า
- 3 **Correspondance complète de Jean-Jacques Rousseau**, éd. R.A.LEIGH, Institut et Musée Voltaire, Genève, puis : The Voltaire Foundation, 48 tomes, Oxford, 1965-1989. L.16, Rousseau à Mme de Warens, 13 กันยายน 1737.
- 4 Rousseau, II, p. 1129
- 5 G.R.HAVENS, *Voltaire's marginalia on the page of Rousseau*, Columbus, Ohio, 1933, p.15.
- 6 D.9682, Voltaire ถึง d'Alembert, 19 มีนาคม 1761
- 7 D.7842, "le sacrilège"
- 8 D.13626, Voltaire ถึง Helvétius, 27 ตุลาคม 1766 : "la troupe sacrée"
- 9 Rousseau, **Lettre à M.d'Alembert sur les spectacles**, éd. M.FUCHS, Lille, Librairie Giard, Droz, Genève, 1948, p.X1.
- 10 D.9743: "Je n'aime ni ses ouvrages ni sa personne."
- 11 D.8986: "Je ne vous aime point [...] je vous hais."
- 12 วอลแตร์ทำกรงศาตร์นี้รุนแรงมากแม้แต่ G. MAUGRAS ผู้นิยมวอลแตร์อย่างมากก็ยังเรียก **Sentiment** ว่าเป็น "le coup le plus cruel", G. MAUGRAS, **Querelles de philosophes Voltaire et Jean-Jacques Rousseau**, Paris, Calmann Lévy, 1886, p.374
- 13 H. GUILLEMIN, **Les Philosophes contre Jean-Jacques Rousseau**, Plon., 1942, p.280
- 14 I,995
- 15 L.3599 (op.cit.) : "Il (Rousseau) en dit autant de mal que M. de Voltaire en dit de lui."
- 16 Voltaire, **Mélanges**, éd. J Van Den Heuvel, Bibliothèque de la Pléiade, Gallimard, 1961, p.307 : "Et d'où vient le mal si ce n'est de Lui? Est-ce Lui, l'Être parfait?"
- 17 Rousseau, I, pp.388-389.
- 18 **Lettre à Chistophe de Beaumont**, IV, 959.
- 19 **Profession de foi [...]** IV, 578.
- 20 "déiste" คือผู้ที่เชื่อว่าพระผู้เป็นเจ้ามีอยู่จริงโดยไม่นับถือศาสนาใด ๆ ทั้งสิ้น
- 21 R. DERATHE, "Jean-Jacques Rousseau et le Chistianisme", **Revue de métaphysique et de morale**, 1948, p.410.: ความจริงแล้ววอลแตร์ไม่ใช่คนเดียวที่คิดว่ารูสโซ้ไม่ใช่ท้าวคริสต์ แม้แต่ Jean-Georges Lefranc de Pompignon ซึ่งเป็นพระก็ไม่คิดว่ารูสโซ้เป็นท้าวคริสต์
- 22 A. SCHINZ, éd. "**Documents nouveaux sur Rousseau et Voltaire (Les Boswell Papers)**", **Revue de Paris**, 15 mai, 1er juin 1933, 40(3), p.640.
- 23 Ibid., pp.638-639.
- 24 L.424 : "Je la sens, je la crois, je l'espère, je la défendrai jusqu'à mon dernier soupir."
- 25 Rousseau, IV, 960.
- 26 Rousseau, IV, 626.
- 27 Voltaire, **Facéties**, éd. MACARY, P.U.F., 1973,p.409.

- 28 Voltaire. **Oeuvres complètes**. éd. M. BEUCHOT, Paris, 72 vol., MDCCCXXX - MDCCC XL.
Dictionnaire Philosophique, art. "Divinité de Jésus - Christ", Beu., XXVIII, pp.71-72. (ในการอ้างอิง
ต่อไปจะใช้ชื่อย่อว่า "Beu." ตามด้วยหมายเลขเล่มเป็นเลขโรมันและหมายเลขหน้าเป็นตัวเลขอารบิก)
- 29 **Profession de foi [...]**, IV 625.
- 30 Ibid., pp.600-601.
- 31 Vol., **Facéties**, p.422.
- 32 **Profession de foi [...]**, ibid, p.614.
- 33 Ibid., p.627
- 34 **Questions sur les Miracles**, lettre 17, in Vol., **Faceties**, p.282
- 35 **Profession de foi [...]**, op.cit., pp.622-624
- 36 **Dictionnaire Philosophique**, art. "péché originel", Beu, XXXI, 323.
- 37 Ibid., art. "enfer" I, Beu..XXIX,117.
- 38 Vol.,**Facéties**, p.272
- 39 **Profession de foi [...]**, op.cit, 592.
- 40 Rousseau, III, 695.
- 41 Rousseau, IV, 929.
- 42 *Conseils raisonnables a M.Bergier*, Vol, **Facéties**, pp.385-386.
- 43 *Questions sur les miracles*, ibid., p.272.
- 44 **Du Contrat social**, III, 404.
- 45 **Dictionnaire Philosophique**, art, "Démocratie" I, Beu., XXVIII, 317.
- 46 **La voix du sage et du peuple** (1750). Beu.XXXIX, 347.
- 47 Préface du **Discours sur l'origine de l'inégalité**, III, p.123.
- 48 **Discours II [...]**, ibid., p.194.
- 49 D.16508. Voltaire ถึง Le Duc de Richelieu, 11 กรกฎาคม 1770.
- 50 **Dictionnaire Philosophique**, art. "égalité" II, Beu. XXIX, p.7.
- 51 **Pensées sur le gouvernement**, Beu. XXXIX, p.427.
- 52 Beu. XXIX, p.521.
- 53 Bue. VIII, p.242.
- 54 **Lettre a C, de Beaumont.**, IV, 935-936.
- 55 **Emile**, IV, 245.
- 56 Beu. XIX, 239-240.
- 57 **Dictionnaire Philosophique**, art. "Homme", Beu. XXX, 248-249.
- 58 Voltaire, **Essai sur les moeurs et l'esprit des nations**, éd. R.POMEAU, Garmier-Frères, 1963, 2 vol.,
vol.I. p.23.
- 59 M.DUCHET, "Voltaire et les sauvages." **Europe**, mai-juin 1959, n° 361-362, p.91.
- 60 **Les Questions de Zapata**,in Vol,**Facéties**, p.342.
- 61 **Discours sur les sciences et les arts**, III, 28-29.
- 62 Beu., VIII, 185.
- 63 Ibid., art. " propriété ", Beu.XXXII, p.18.
- 64 Ibid., pp.18-19.
- 65 **Discours sur [...] l'inégalité**, III, p.184.

- 66 **Dernières réponses de J.-J. Rousseau**, III, p.80.
- 67 **Le Mondain**, in Voltaire, **Mélanges**, op.cit. p.203.
- 68 **Defense du Mondain**, Ibid., p. 209.
- 69 Rousseau, III,263.
- 70 A.SCHINZ, op.cit., p.638 : Roland de la Platière ได้แสดงความประทับใจในความมีชีวิตชีวา มีอารมณ์ขัน มีปฏิภาณไหวพริบของวอลแตร์ไว้ว่า “Quel éclat! Quel esprit! Un vrai feu d’artifice!”
- 71 R. POMEAU, éd. **Voltaire en son temps**. The Voltaire Foundation, Oxford., 1988-1994, 5 vol..I, p.334.
- 72 Ch. MERVAUD, **Voltaire et Frédéric II : une dramaturgie des lumières 1736-1778**, **Studies** [...] vol.I, p.234,106.
- 73 J.L.LECERCLE, **Jean-Jacques Rousseau** [...], op.cit., p.185.
- 74 J.R.LOY, “*Nature, reason and Enlightenment. Voltaire, Rousseau and Diderot*”. **Studies** [...], XXVI, 1963, p.1102.
- 75 *Sermon prêché à Bâle* [...], Vol, **Facéties**, p. 370.
- 76 Lord Byron, **Childe Harolde**, éd. R.MARTIN, Aubier, Paris, 1971 : รูปภาพของสองคนที่คนทั่วไปเห็นไว้ได้ดีทีเดียว นี่คือนวอลแตร์
 “The one was fire and fickleness, a child
 Most mutable in wishes, but in mind
 A wit as various, gay, grave, sage, or wild.”
 และนี่คือรูสโซ
 “Here the self-torturing sophist, wild Rousseau,
 The apostle of affliction [....].”
- 77 Voltaire, **Mélanges**, op.cit., p.304.
- 78 D.15855, Voltair ถึง Comte d’ Argental, 30 สิงหาคม 1760
- 79 H.GUILLEMIN, **Eclaircissements**, Gallimard, 1961, p.47.
- 80 B.GAGNEBIN, “Voltaire a-t-il provoqué [...]”, op.cit., p.125, n.1.
- 81 Rousseau, I, 632, n 5.
- 82 G.MAUGRAS, **Querelles de philosophes** [...], op.cit., p.300.
- 83 A. PHILONENKO, **Jean-Jacques Rousseau et la pensée du Malheur**, J.VRIN, 1984, 3 vol., vol I, p.,9.
- 84 H.GUILLEMIN, **Les Philosophes** [...], op.cit., p.220.
- 85 Y.BELAVAL, “Voltaire ou Rousseau”, **Revue internationale de philosophe**, n° 124-125, 1978, p.384.
- 86 A.MAGNAN, “Voltaire”, in **Dictionnaire de littératures de langue française**, Bordas, 1984, tome P-Z, p. 2482.
- 87 A.SCHINZ, op.cit., p.641.
- 88 R.POMEAU, “Avant-propos” de **Revue d’histoire littéraire de la France**, mars-juin 1978, n° 2-3, Armand Colin, p.180.
- 89 H.GOUHIER, **Rousseau et Voltaire Portraits dans deux miroirs**, J.VRIN, 1983, p.10.
- 90 A.SCHINZ, op.cit., pp.301, 631, 635.

บรรณานุกรม

ผลงานของวอลแตร์

- Voltaire, *Oeuvres complètes*, éd. M.Beuchot, Paris, 72 Vol., MDCCCXXX-MDCCCXL.
_____, *The Complete Works of Voltaire, Correspondence and Related Documents*,
definitive edition by Th.Besterman, The Voltaire Foundation, Banbury, Oxford, 48
tomes, 1968-1976.
_____, *Essai sur les moeurs et l'esprit des nations*, éd. R. Pomeau, Garnier-Frères, 1963, 2 vol.
_____, *Facéties*, éd. Macary, P.U.F., 1973.
_____, *Mélanges*, éd. J. Van Den Heuvel, Bibliothèque de la Pléiade, Gallimard, 1961.

ผลงานของรูสโซ

- Rousseau, *Oeuvres complètes*, Gallimard, Bibliothèque de la Pléiade, 1959-1969, 4 vol.
_____, *Correspondance complète de Jean-Jacques Rousseau*, éd. R.A.Leigh, Institut et Musée
Voltaire, Genève, puis : The Voltaire Foundation, Oxford, 48 tomes, 1965-1989.
_____, *Lettre à M. d'Alembert sur les spectacles*, éd. M.Fuchs, Lille, Librairie Giard, Droz,
Genève, 1948.

งานวิจารณ์

- Y.Belaval, *Voltaire ou Rousseau*, *Revue internationale de philosophie*, n° 124-125, 1978.
R.Derathe, *Jean-Jacques Rousseau et le Christianisme*, *Revue de métaphysique et de morale*,
1948.
M.Duchet, *Voltaire et les sauvages*, *Europe*, mai-juin 1959, n° 361-362.
H.Gouhier, *Rousseau et Voltaire Portraits dans deux miroirs*, J.Vrin, 1983.
H.Guillemain, *Eclaircissements*, Gallimard, 1961.
H.Guillemain, *Les Philosophes contre Jean-Jacques Rousseau*, Plon, 1942.
G.R.Havens, *Voltaire marginalia on the pages of Rousseau*, Columbus, Ohio, 1933.
J.R. Loy, *Nature, reason and Enlightenment. Voltaire, Rousseau and Diderot*, *Studies [...]*,
XXVI, 1963.
A.Magnan, *Voltaire*, in *Dictionnaire de littératures de langue française*, Bordas, 1984.
G.Maugras, *Querelles de philosophes Voltaire et Jean-Jacques Rousseau*, Paris, Calmann,
Lévy, 1886.
Ch.Mervaud, *Voltaire et Frédéric II : une dramaturgie des lumières 1736-1778*, *Studies [...]*,
vol.234, 1985.
A.Philonenko, *Jean-Jacques Rousseau et la pensée du Malheur*, J.Vrin, 1984, 3 vol.
R.Pomeau, éd., *Voltaire en son temps*, The Voltaire Foundation, Oxford, 5 vol., 1988-1994.
A.Schinz, éd., *Documents nouveaux sur Rousseau et Voltaire (Les Boswell Papers)*, *Revue de
Paris*, 15 mai, 1er juin 1933.